

en på kort
Med dette
mer eller
kan en så
dler.

tydninger. Den er godt organisert, og den hjelper oss lite til å leve lenger. På den annen side ligger mye til rette for endring. En reorganisering og en utnyttelse av kunnskap og ressurser som finnes, sammen med mobilisering av folks naturlige interesse for mat og helse, kan være et godt utgangspunkt. Fra denne kan en så utvikle virkemidler og bygge allianser. Men det blir ingen smertefri operasjon, det vil kreve uvant mye politisk mot av forvalterne og aktiv støtte fra fagfolk og opinion.

som vi her
norsk poli-
s et system
t skal veies
ige politikk
ned dette er
n komiteers
este interes-
tiske kultur
Vi trenger å
teresser, og
tikken få lov
samordnes

Mellom lek og alvor – norsk idrett 1861–1986

Av Finn Olstad og
Stein Tønnesson

leve et en-
Aldeles ikke.
orm. Fra den-
arbeides med
det vil si parti-
siell situasjon
ket er neppe
har vært det,
t er fiskeriene
ens lillebror i
ksjon av mat
nærmere sam-
ulighetene for
e posisjon på
er i dag, — ikke
on, priser og et

I 1985 stilte statsminister Kåre Willoch to ganger kabinettsspørsmål for å hindre at Stortinget imøtekom idrettens krav om hele overskuddet av fotballtippingen. Tidligere i århundret var det språkstrid, avholdssak og religion som kunne velte taburetter. I 1985 sto idretten for tur. Det avspeiler den formidable økning i idrettens betydning og idrettsorganisasjonenes makt som er skjedd de siste tjue årene. Idretten er blitt Norges største og viktigste fritidsinstitusjon. Den stiller alle andre kulturorganisasjoner i skyggen, har distansert de religiøse organisasjonene, og så å si all norsk idrett er samlet i én organisasjon: Norges Idrettsforbund. Nå blir den tatt på alvor.

ns situasjon er
aniseringen av
de i dag lagt til
politikken er en
er, her finnes
e utnyttet. Men
ttform blir lett
ooptering. Mer
bli spist av sin

Norsk idrett har en spennende og motsetningsfylt historie. Vi tenker ikke bare på dramatikken på idrettsbanen, men også på den «idrettspolitiske» historien, der navn som Frantz Gustav Seeberg, Johan Martens, Johan Sverre, Rolf Hofmo, Olaf Helset, Arthur Ruud, Ole Jacob Bangstad og Hans B. Skaset står sentralt. Idretten har aldri bare vært uskyldig tidsfordriv, skjønt en av fløyene i en stadig tilbakevendende prinsippstrid har hevdet at den burde være det.

rdering at vi av
unner i dag har
r usunn i to be-

Internasjonalt sto den nasjonalbevisste tyske «turn» mot engelsk «gentlemans-sport». Tyskerne kalte sine legemsøvelser «turn» og nektet å bruke det engelske ordet. I Norden valgte vi ordet «idrett — idrott — idræt», som bygde på det gammelnorske «iþrótt» (þrótt = styrke, utholdenhet). Svenskene utviklet dessuten sin egen gymnastikk, og i Norge og Danmark sto den forsvarsrelevante skyttersaken sentralt i den første tidas idrettsorganisasjon.

Talsmennene for turn, gymnastikk, idrettsutøvelser og skyting var opptatt av at de måtte være nyttige, føre fram mot større mål. Den engelske sporten med sine klokke og metermål var mindre nytteorientert. Der gjaldt det å hoppe høyest, kaste lengst, komme fortest fram eller skyte flest mål. Likevel øvet den en voldsom tiltrekning på folk i alle land, og den ble båret fram av verdens mest berømte stevne, de olympiske lekene.

Rundt den engelske sporten og den internasjonale olympiske komité ble det konstruert en ideologi av nesten sakral karakter. Den bygde ikke på idrettens nytte, men på prinsipper om «lek» og «konkurranse». Den olympiske sporten skulle være internasjonal, upolitisk og uavhengig av pengeinteresser. Dens utøvere skulle være amatører. Denne ideologien gikk sin seiersgang i de gode tidene før første verdenskrig og på nytt i mellomkrigstida. De gamle nasjonale formene ble enten smittet av «konkurranseshysteriet», eller de gikk i frø.

Arbeideridretten

Samtidig oppsto det en ny nytteorientert idrettsbevegelse, den politiske arbeideridretten, med kjerneområder i Tyskland og Sovjet. Så seint som 31. mars 1984 kunne motsetningen mellom arbeideridrettens nytteprinsipp og det borgerlige prinsipp om uforpliktende, uavhengig sport komme fram i en artikkel Aftenposten brakte om sovjetisk idrett: «Mens vi (i Vesten) følger den britiske tradisjonen og ser på idrett mer eller mindre utelukkende som lek, moro og uskyldig tidsfordriv, har sovjetrusserne et annet syn. De betrakter idretten fra et nyttesynspunkt. For dem er den nyttig på mange måter, blant annet når det gjelder helse, hygiene — og

utenrikspolitikken.» Aftenposten fremstilte altså dette som en motsetning mellom øst og vest. I virkeligheten var det i like høy grad en indre motsetning i hvert enkelt land, og den er betydelig eldre enn sovjetidretten.

Nyttig masseidrett

Den organiserte idretten i Norge var helt fra 1890- til 1960-årene preget av striden mellom nytteprinsippets og lekprinsippets tilhengere. På den ene siden sto de offiserer, lærere, leger og samfunnsreformatorer som ville gjøre legemsøvelser til et ledd i arbeidet for å bedre folkehelsen, oppdra ungdommen, skape gode soldater, nasjonalbevissthet, klassebevissthet eller rasebevissthet. De hørte til på alle politiske fløyer, skjønt i mindre grad i Høyre. På den andre siden sto sportsjournalister, konkurransutøvere og hobbyorienterte idrettsledere som ville ha frihet til å dyrke sin idrett uten å skjule til andre mål enn æren, underholdningen og det edle metall. Vi kan si de dyrket et «olympisk ideal». De fikk gjerne støtte fra de tilfredse samfunnsstopper som syntes det var bra at ungdommen tok seg noe sunt og ufarlig til i stedet for å stjele, drikke eller streike.

Tilhengerne av nyttesynet delte alle en forestilling om at idretten måtte styres av det formål den skulle tjene. Det vil si at idrettsutøvelsen og idrettsarbeidet måtte utformes slik at det ga mest mulig nytte. Mange mente at idrett måtte likne på eller forberede til andre og viktigere gjøremål, og var derfor kritiske til idrettsaktiviteter av typen skøyte-løp rundt en bane, slag med racket på ball, akrobatikk i lufta med eller uten ski eller helsefarlig kamp om en lærball. Derimot ble gjerne skyting, svømming, langrenn, gymnastikk og orientering fremhevet som sunne og praktiske idrettsformer. Følgelig finner vi også flere med slik tankegang i disse idrettene særforbund enn i Fotballforbundet og Skøyteforbundet. Nyttesynets talsmenn var forøvrig motstandere av at særforbundene skulle ha for mye makt. Landets idrett trengte en sterk sentralledelse, gjerne med tilknytning til statsmyndighetene. Organisasjonen skulle heller bygge på kretser (distriktslag) enn på særforbund. Idrettslagenes oppgave skulle være å få flest mulig med i idretten,

Sideblikk

ikke å ale opp talenter. Det var bedre at hundre rekrutter eller arbeidergutter løp 100-meteren på 12.4 enn at én mann løp den på 10.4.

Det betyr ikke at de nødvendigvis var motstandere av toppidrett. Noen stilte seg avvisende til toppidretten fordi de mente den førte idretten på gale veier. Likevel var angrepene på stjerneidretten oftest talemåter. Selv de som ville gjøre idretten nyttig, likte at Norge hevdet seg internasjonalt, men den offentlige støtten til idretten skulle gå til å styrke bredden. Var bredden i orden, ville sikkert toppen også bli bra.

«Det olympiske ideal»

Tilhengerne av «det olympiske ideal» mente idretten måtte være uavhengig av ytre påvirkning. Den måtte ikke settes i noen høyere saks tjeneste, men forbli en hobby der konkurransen var drivkraften og prestasjonen et mål i seg selv. At den frie og uavhengige idretten også ville ha en rekke samfunns-gagnlige virkninger, var klart, men disse ble oppnådd på best måte hvis man lot dem komme av seg selv som en slags bivirkning av idrettsdyrkelsen.

I sum kan vi si at «det olympiske idealet» var en uavhengig, upolitisk idrett med den frie konkurransen som drivkraft, ledet av sterke særforbund. Samtidig hyllet de mest prinsipielle av «olympierne» det engelsk inspirerte amatøridealet.

La oss se litt nærmere på den strid som ble utkjempet mellom de to idealers talsmenn i Norge, samt på hvordan idealene forsvant en gang i 60-årene. Med Rolf Hofmos død i 1966 forstummet nærmest kravet om nytte, men samtidig ble leken på sett og vis alvor, ikke den typen alvor som vi hadde i skyttersaken, gymnastikken og arbeideridretten, men den som måles i kroner og ører.

Alvor i krig, lek i fred

«Man leker ikke i et hjem som står i brann,» skrev avisen Sportsmanden 20. april 1940. I tider med krig, krigsfrykt eller sterke indre konflikter hadde det lekende menneske trang til vilkår. Da var nytteidealets alvorlige tals-

menn på offensiven i idrettsbevegelsen. Vi ser det i 1861, 1884, 1905, 1917, under arbeidskampene i 20-årene og fremfor alt under den tyske okkupasjonen. I de roligere år var det «olympiske» lek-idealet på fram-marsj.

I 1861 dannet offiserer og andre alvorlige menn Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug. Den stiftet først og fremst skytterlag, men ville også utbre skiløping og gymnastikk. Disse første, selvutnevnte idrettslederne ville bruke idretten til å styrke det militære forsvar. Skyting og legemsøvelser skulle gjøre landets menn til bedre soldater.

Fienden var svensken. Ideen om å opprette Centralforeningen kom under den såkalte «stattholderkrisen». Krisen gikk over, men Centralforeningen besto, og offiserene dominerte.

20-30 år etter kom foreningen opp i to konflikter. Først ble den utfordret av radikale skytterlag, som gikk sammen i «folkevæpningssamlag». Venstrefolk ledet an. De ville bruke folkevæpningen som en hær for Johan Sverdrup mot regjerings- og kongemakt. «Parlamentshæren» fantes først og fremst på papiret, men den bidro til å skremme embetsmannsregjeringen. Sverdrup kunne overta makten uten væpnet kamp. Etterpå overtok folkevæpningssamlagene skyttersaken, og Stortinget tvang Centralforeningen til å nøye seg med annen idrett.

Den neste konflikten var annerledes. Nye klubber ble dannet utenfor Centralforeningens kontroll. De drev nymotens «engelsk sport»: roing, sykling, friidrett, fotball og tennis. Her var konkurransen alfa og omega og den praktiske nytten tvilsom, mente Centralforeningens ledere. «Konkurranseshysteriet» spredte seg også blant skiløperne, og kappløping på skøyter tok seg opp. De skeptiske siterte Fridtjof Nansen: «Øv idræt, men sky sport og alskens rekorder!» De ville ikke la noen vinne en konkurranse bare på fart eller styrke. Stil og kondisjon skulle også telle med. De fremelsket roing i bruksbåter, skogsløp, ordonnanseritt på sykkel og prøvde seg med orientering, skiorientering og skiskyting. Det som hadde vært ren forsvarssak, ble et omfattende idrettslig program.

Centralforeningens virksomhet kom etter hvert i skyggen. Den engelske sporten spred-

te seg som ild i tørt gras, kraftig stimulert av de olympiske lekene og andre internasjonale konkurranser. Klubbene dannet særforbund, og i 1910 sluttet disse seg sammen i *Norges Riksforbund for Idræt*. Under første verdenskrig, da internasjonalt samkvem lå nede, gikk Centralforeningen igjen til angrep. Den ville avskaffe særforbundene og erstatte dem med distriktslag. I 1919 tvang statsmyndighetene igjennom et kompromiss. Det nye *Norges Landsforbund for Idrett* fikk både særforbund og distriktslag — en ordning norsk idrett ennå har i dag. Centralforeningen ble oppløst og glemt.

I klassekampens tjeneste

Da reiste det seg en ny organisasjon som tok opp Centralforeningens tanker, men på et annet grunnlag. *Arbeidernes Idrettsforbund (AIF)* ble dannet i 1924 etter at det noen år hadde eksistert en arbeideropposisjon i Landsforbundet. Det var folk fra Arbeiderpartiets ungdomsforbund som hadde tatt initiativet. De ville bringe klassekampen inn på idrettsbanen og forhindre at idretten ble et støttepunkt for de borgerlige. Noen ville stanse der. Trygve Lie, Einar Gerhardsen og Aksel Zachariassen var blant dem. Andre var mer radikale og ville bruke idretten i den væpnede revolusjons tjeneste. Gjennom idrett skulle arbeiderne få de krefter, det mot og den kampøvelse som trengtes når oppgjørets time slo. Noen tenkte seg også at idrettslagene kunne danne grunnstammen for «den røde armé», men så vidt vi kan se førte det ikke til handling. Rolf Hofmo, som kom til å prege norsk idrett i over en mannsalder, sto på den radikale fløyen. Så seint som i 1928 skrev han, i forbindelse med vinterpartakiaden: «Arbeideridrettsmennene er arbeiderklassens armé — den røde armé — som nok skal vite å ta kampen opp mot borgerskapets armé.»

Da AIF ble dannet i 1924, var det mot de moderate arbeiderledernes ønske. En av dem som var utilfreds med dannelsen, var Trygve Lie. Det var først og fremst kommunistene som hadde ønsket et eget forbund, og de dominerte den første tida. I årene 1927–31 lyktes det Arbeiderpartiet å ta kontrollen. Trygve Lie ble AIF-formann. I 30-

årene endret arbeideridretten karakter. Det kom til uttrykk i forbundets nye motto: «frihet — sunnhet — kultur». Før hadde det vært: «Ikke trellekår, men frie menn». I tråd med det nye mottoet ble AIFs virksomhet treleddet og nytteorientert: Sosialistisk propaganda, idrett i folkehelsens tjeneste — folkeopplysning.

Da AIF ble opprettet, var det av politiske, ikke idrettslige grunner. Da det ble avvirket, skyldtes det også politiske hensyn. Begynnelsen til slutten var «idrettsforliket», som staten tvang igjennom i 1936. Landsforbundet bøyde seg bare motvillig mens AIFs ledelse gikk inn for forliket. Det var DNA-lederne som sto bak denne kursendringen. Da de overtok regjeringsmakten, ble det politiske idrettsforbundet en belastning. Som regjeringsmedlem etter 1935 prøvde Trygve Lie å få til en samling av de to idrettsforbundene, og på AIFs landsmøte i juni 1939 gikk også Rolf Hofmo inn for dette. Landsmøtet måtte presses, men gjorde det vedtaket politikerne ønsket. Det var nok særlig Hitlers innmarsj i Tsjekkoslovakia som lå bak. Storkrigen nærmet seg, og det gjaldt å stå sammen her i landet.

De to generalene

Under den tyske okkupasjonen var det «to generaler» som fullbyrdet samlingen og skapte den nasjonale idrettsfronten. Det var yrkesoffiseren Olaf Helset, formann i Landsforbundet fra 1. september 1940, og det var AIFs formann Rolf Hofmo, kalt «generalen» av sine kamerater. Samlingsforhandlingene hadde pågått lenge, men var strandet på motstand i Landsforbundet. Da Helset ble formann, ble det vei i vellinga. Slik ble samlingen brakt i stand før tyskerne og de norske nazistene overtok idrettsorganisasjonen. «Nyordningen» kom alt i november 1940 og ble møtt av en effektiv idrettsstreik.

Samarbeidet mellom de to generalene, som varte inn i etterkrigstida, representerer en sammensmeltning av det militære og det arbeiderpolitiske nytteidealet. Helset ble NIF's første formann og Hofmo nestformann. Kort etter ble Hofmo sjef for det nyooprettede Statens Ungdoms og Idrettskontor (STUI). Men de to generalenes domine-

idretten karakter. Det idrets nye motto: «fritur». Før hadde det en frie menn». I tråd ble AIFs virksomhet ørt: Sosialistisk proshelsens tjeneste —

var det av politiske, Da det ble avvirket, ske hensyn. Begynndrettsforliket», som 1936. Landsforbundetvillig mens AIFs liket. Det var DNA- nne kursendringen. gsmakten, ble det let en belastning. etter 1935 prøvde amling av de to id- AIFs landsmøte i Hofmo inn for det resses, men gjorde ønsket. Det var nok i Tsjekkoslovakia nærmet seg, og det i landet.

alene

sjonen var det «to det samlingen og tsfronten. Det var t, formann i Lands- er 1940, og det var o, kalt «generalen» ngsforhandlingene a var strandet på det. Da Helset ble inga. Slik ble sam- skerne og de nors- tsorganisasjonen. november 1940 og rettsstreik. le to generalene, ida, representerer let militære og det ealet. Helset ble ; Hofmo nestfor- no sjef for det ny- ms og Idrettskon- eralenes domine-

rende posisjon varte ikke lenge. Alt i 1948 forlot Helset posten som idrettsformann. Da hans etterfølger, den tidligere AIF-formannen Arthur Ruud, gikk i ledtog med særforbundene og nektet å danse etter STUI-sjefens pipe, utbrøt det en ny bitter idrettsstrid der de velkjente argumentene fra tidligere i århundret gikk igjen. Denne striden satte sitt preg på 50-årene og bidro til at idrettsbevegelsen stagnerte.

Idrettsrevolusjonen

Trondheimstinget 1965 innledet en ny tid. «Det vil være kjent for de fleste i denne sal at idretten begynner sin nye tidsregning med året 1965. Det var på tinget i Trondheim det skjedde,» sa NIF-formann Torfinn Bentzen da han overlot roret til Ole Jacob Bangstad i 1973. Stridsøksen fra 1950-årene ble begravet på 60-tallet. En ny gruppe idrettsledere så hvordan de kunne legitimere sin elitesatsing ved samtidig å stille seg positive til Hofmos masseidrettsprinsipper. Bedriftsidretten ble mer akseptert enn før, og NIF ga sin velsignelse til TRIM-kampanjen. Det opphevet den gamle striden mellom nytte- og lek-tilhengerne og tok lufta ut av arbeiderbevegelsens kritikk av idrettsledelsen.

Arbeiderpartiet kom ikke på offensiven igjen i idrettspolitikken før 15–20 år seinere. Da var det vokst fram en ny generasjon idrettsledere som hadde sitt yrke i idretten. På 80-tallet gikk fritidslederne, trenerne og idrettsprofessor Hans B. Skaset i allianse med Arbeiderpartiet, og idrettsledere fra det politiske høyre ble sittende med skjegget i Willochs postkasse.

Samtidig hadde det foregått en idrettsrevolusjon som gjorde idretten til en tung sektor, fryktet av alle som ville ha penger til andre fritids- og kulturformål. Revolusjonen begynte i 1965, etter at idrettsbevegelsen i en 20-årsperiode hadde stått på stedet hvil. Fra 1965 gikk det slag i slag med TRIM-kampanjen fra 1967 og den første økningen i idrettens tippeland samme år. De neste 20 årene økte NIF's medlemstall fra 430 000 til 1,6 millioner, idrettens andel av tippeoverskuddet fra 12 til 324 millioner, antall idrettshaller fra 12 til 234. Anleggsbyggingen i Rolf Hofmos tid var småtterier i forhold til

den som er skjedd etter hans død i 1966. Selv svømmehaller var det bare 150 av i 1964, mot 905 i 1983.

Under denne vekstperioden ble det også en mote å dyrke kroppen, og fjernsynet gjorde toppidretten til en vare det gikk an å få mange penger for. I denne utviklingen ble gamle idealer glemt, enten de var av nytte- eller lek-karakter. Det oppsto en ny idrettsstrid om kontrollen med kjøp og salg av idrett. Skal sponsorer, utstysprodusenter, banker og andre selskaper lykkes i å få kontrollen, eller greier Skaset å sikre det monopol som Norges Idrettsforbund med dets mange organisasjonsledd ønsker å ha på vårt nasjonale idrettsmarked? Det er blitt hovedtemaet i 1980-årenes idrettspolitik.